

ralo biti *zglied*. Žal tudi Jurančičev slovar med slovenskimi pomeni za srbohrvaško geslo »primjer« nima izraza *zglied*.

Gledal sem po nekaterih naših slovnica, ki so že po naravi take, da morajo dajati veliko *zgliedov*, ko pojasnjujejo pravila, ali so jasno ločile izraza, pa nisem našel dosti. Breznik je razloček gotovo čutil. Z ene strani pravi: »V takih primerih, v posameznih primerih,« z druge: »po teh *zgliedih* pišemo . . .« A tam, kjer navaja številne *zgliede*, tega ne uvaja z naslovom *zgliedi*, temveč največkrat s kratico *npr.* Podobno je v Slovnici štirih avtorjev: »V teh primerih stoji števnik za samostalnikom; V drugih primerih je doslej veljalo; V teh primerih nam števniki ne povedo; V takih primerih uporabljamo glavne števnike.« A tudi tam, kjer so navedeni stavčni *zgliedi* za različne rabe, pravijo avtorji: »V gornjih primerih se loči določna oblika; V gornjih primerih so samostalniki natančno določeni . . .; Ležeče tiskani stavki v gornjih primerih . . .« Anglež bi v prvem primeru rekel »In such cases«, v drugem pa bi govoril o »the examples«.

Ali je tedaj v slovenščini kar vseeno, kateri izraz uporabimo? Mislim, da vendarle ne. Oglejmo si nekaj današnje rabe iz časnikov. »Za primer vzemimo razstavo arhitekta M. M.« Gotovo bi bilo tukaj prav »vzemimo za *zglied*«; kadar kaj *jemljemo*, jemljemo sploh vedno za *zglied* in ne »za primer«. »Kranjsko goro smo vzeli le za primer« je zato enako napačno kakor tale stavek iz televizijskega dnevnika: »Zakaj se tudi mi ne učimo ob takih primerih?« Tudi učiti se ne moremo ob primerih, temveč le ob *zgliedih*, naj bodo dobri ali slabi, saj se žal lahko naučimo tudi slabega.

Najdejo pa se tudi časnikarji, ki izraza dobro ločijo. Avtor članiča »Zglied brez patronata« je zapisal takole: »Ko se hkrati srečujemo tudi s primeri nerazumljivih pogodb . . . Kaj pa je v primeru Ete drugačno? To je *zglied*, ki mu velja prisluhniti.« Z dobrim poslušom je ta pisec uporabljal *zglied* zdaj *primer*, kakor mu je pač narekoval smisel.

Žal nekateri jezikoslovci ne kažejo dosti občutka za to razločevanje. Tako sem bral v Slavistični reviji: »Na primerih vrabec in kovač si oglejmo stanje . . . Za primer, kako so bila nekatera imena krajsana, navajam . . .« Obakrat pomen terja uporabo izraza *zglied* in ne *primer*. Tudi v radijskih jezikovnih pogovorih sem že slišal: »Hkrati pa želim, da mi daš nekaj primerov za svoje trditve.« Tudi tu je šlo za *zgliede*, ne za *primere*.

Včasih se zdi, da lahko izraza uporabimo povsem enakovredno, pa je razloček vsaj v mišljenju tistega, ki ju uporabi. »Lahko bi ti navedel veliko primerov« pomeni: veliko posameznih primerov. »Lahko bi ti navedel veliko *zgliedov*« pa: lahko ti svojo trditev ponazorim z veliko *zgliedih*. *Zgliedi* so sploh velikokrat *ponazoritve*, medtem ko so primeri *navajanja*, *naštevanja*.

Janez Gradišnik
Ljubljana

Gradivo

Novo odkriti glagolski fragment iz leta 1370

V Sloveniji je doslej registriranih okrog 80 pergamentnih ostankov raznih glagolskih rokopisnih bogoslužnih knjig iz 13.–15. stoletja. Ohranili so se predvsem ostanki misalov in brevirjev, v manjši meri ritualov in homiliarjev, ki so jih uporabljali kot platnice pri vezavi matičnih in drugih

uradnih knjig. Ker je bil pergament zelo trpežen material za platnice, so knjigovezi pač radi uporabljali za vezavo vsakršne ostanke bogoslužnih knjig, ki so postale zaradi reforme po Tridentnem koncilu v 16. stoletju nerabne in jih je bilo treba zamenjati s poenotenim rimskim misalom in brevirjem v latinskem jeziku. Zamenjava najbrž ni potekala tako hitro, saj je večina v pergament vezanih knjig šele iz druge polovice 17. stoletja.

Na glagolske platnice so pri nas postali pozorni v zadnji tretjini 18. stoletja in med prvimi zbiralci so naši razsvetljenci Blaž Kumerdej, Anton Linhart, Jurij Japelj, predvsem pa baron Žiga Zois, ki ni bil le zbiralec, ampak tudi pobudnik zbiranja in preučevanja tega blaga in se je tudi sam ukvarjal s prepisovanjem, transkribiranjem in primerjanjem posameznih mest iz glagolskih rokopisnih in tiskanih knjig. Razsvetljenci so hoteli s svojim zbiranjem dokazati, da so se pri nas v resnici uporabljale glagolske knjige in slovenski jezik v bogoslužju, kakor izpričujejo protestanti, za njimi pa Valvasor in pozneje Linhart in Kumerdej.¹

Med poznejšimi zbiralci je zanimiv primer župnika Lovra Pintarja, ki je poslal vrsto fragmentov Franu Levstiku v licejsko knjižnico s pismom, kjer pravi, da jih je nabral po župniščih v Predvoru, Križah pri Trziču, Radovljici in v gradu Turnu, nekaj pa jih je odnesel s seboj Matija Valjavc v Varaždin. »To so še zadnje žive priče, da je bila nekdanja Kranjskem Glagolitaica v navadi kakor Bohorič pravi in piše Valvasor,« sklepa Pintar v tem pismu.²

Kako zelo je naraslo število najdenih fragmentov do danes, se vidi že po tem, da je Ivan Milčetič v svoji Hrvatski glagolski bibliografiji leta 1911³ naštel v ljubljanski licejski knjižnici vsega 8, v deželnem muzeju Rudolfinumu pa nadaljnjih 27 odlomkov. Danes jih najdemo v NUK, v Arhivu SRS, kamor se je preselil fond iz nekdanjega deželnega muzeja, v Nadškofijskem arhivu, v Kapiteljskem arhivu v Novem mestu, v Posavskem muzeju v Brežicah, v Belokranjskem muzeju v Metliki, v Župnem uradu v Vipavi in drugod, med drugim tudi v privatni lasti, kar pa doslej še ni registrirano, preko 80 fragmentov liturgičnih knjig. Posebej velja omeniti tudi precejšnje število pisem ali beležk v glagolici iz 16. stoletja, kakor tudi zapise v matičnih knjigah, ki pa so na tleh današnje SR Slovenije ohranjeni le v Župnem uradu v Krkavčah, medtem ko je več matičnih in drugih knjig iz Doline pri Trstu danes v Zagrebu, v Arhivu JAZU, le nekaj malega je še ostalo tam.⁴

Pri iskanju glagolskega gradiva nam je v veliko pomoč Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije, ki ga je izdal Arhiv SRS v treh knjigah v Ljubljani 1972–1974. Pri sistematičnem pregledu sem naletel tu na podatek, da je v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani tudi krstna knjiga župnije Podbrezje za leta 1676–1699 vezana v pergament z glagolskim tekstom.⁵ Knjigo sem si ogledal in ugotovil, da je visoka 31,5 cm, široka 10,5 cm, debela 2,2 cm, hrbet preplepljen s širokim trakom, tako da je bila vezava solidna; perga-

ment je bil na zunanji strani zelo potemnel in težko čitljiv. Platnice so bile na eni strani nekoliko odlepljene, in ko smo jih previdno odtrgali od podlage, sem ugotovil, da gre za misal, ki sodi glede na arhaičnost črk v 14. stoletje. Tekst je pisan v »ustavni« glagolici, ki je lepo obešana na zgornjo črto in se trudi, da bi izpolnila medlinijski prostor. Pisava naredi nekoliko zaobljen vtis, zlasti nekatere črke so močnejše zavite: tako je spodnji del A ali cela črka M zaokrogljena, posebej zavita pa je tudi Z. Čez zgornji rob segajo le A, Ž in L ter seveda R v ligaturah, medtem ko segata pod spodnjo črto samo P in JU. Pozornost zbujata arhaičnost nekaterih črk: trikotna oblika zgornjega dela pri L, ki je včasih celo na nekakšnem peclju, C, ki je spodaj širok, G in H, pri katerih pokončna črta spodaj močno zavija na levo, od nje pa se v sredi loči desna črta s kvadratom skoraj vodoravno, JU ima spodnjo črto zaobljeno, Č in M v ligaturah imata spodnji del zelo nizek, redukcijski vokal je kratek in sega le do tretjine vrstice ali pa ga nadomešča apostrof. V ligaturi nastopa kot začetnica tudi rdeč M + L, kjer je M v najstarejši obliki, kot jo poznamo iz okrogle glagolice.

Spodaj je pletenica z rdečo osnovo, ki loči besedilo z manjšimi črkami od liturgičnega teksta. Pisava se zdi ista kakor zgoraj.

Ker so se za presledkom po levem stolpcu prikazale rdeče navpične črte, smo previdno odluščili pergament tudi od zadnje strani platnic. Zgledali smo dve risbi, ki zavzemata ves prostor do pletenice spodaj in predstavljata Jezusa na križu z Marijo in Janezom ter Jezusovo glavo. Spodaj pod pletenico se nadaljuje tekst z drobnejšo pisavo.

Pokazalo se je, da je pergament na hrbtišču rojstne knjige zelo poškodovan, saj manjka zgoraj in spodaj kar precejšen del, kar je škoda zlasti pri

¹ O tem nekaj več v razpravi: J. Zor, Glagolica na Slovenskem. Slovansko jezikoslovje. Nahtigalov zbornik ob stoletnici rojstva, Ljubljana 1977, str. 483–495, kjer je tudi navedena bibliografija predmeta. – O zbiranju in preučevanju glagolskega gradiva za časa razsvetljenstva se prepričamo po številnih zapisih v Zoisovi zapiščini v rokopisnem oddelku NUK, ms. II c. 172 a in zlasti ms. 368.

² Pismo z dne 16. 5. 1874 je v rokopisnem oddelku NUK v mapi »Glagolitaica« 16/I. Gč 48.

³ Ivan Milčetič, Hrvatska glagolska bibliografija. I. dio. Starine 33. Zagreb JAZU 1911, str. 172–183.

⁴ Glej V. Štefanič, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, II. dio, Zagreb 1970, številke 372, 381, 382, 383, 384.

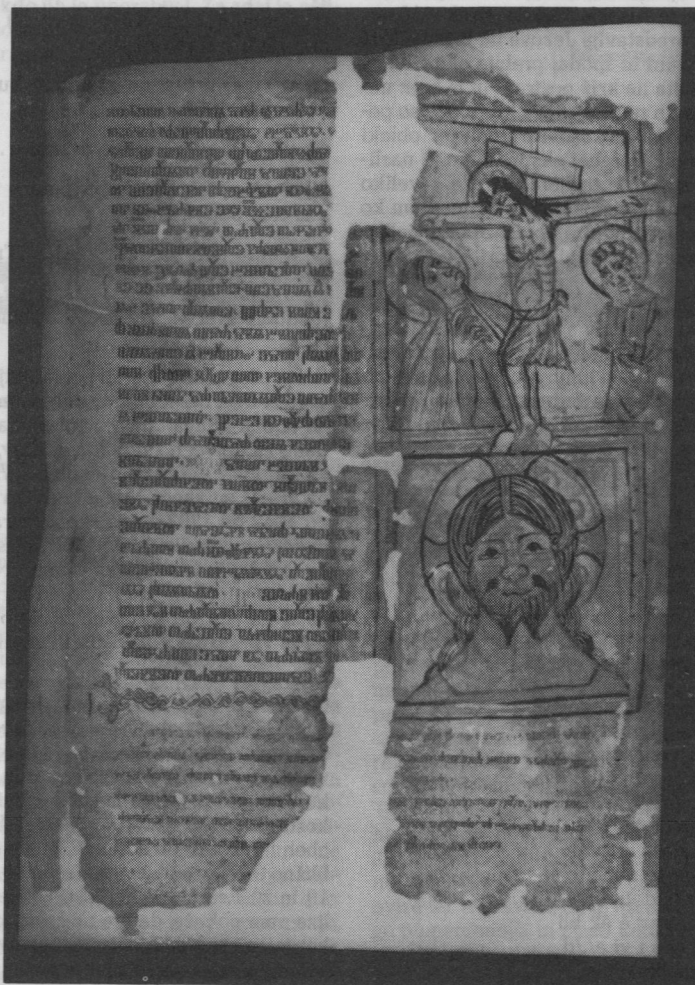
⁵ Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije, Ljubljana 1972–1974, knj. II, str. 420.

drobnejšem besedilu, ki ni liturgične narave in ga je težko nadomestiti, nosi pa pomembno sporočilo.

Postalo je jasno, da smo odkrili pomemben spomenik stare pisarske umetnosti, in arhivar Nadškofijskega arhiva dr. France Dolinar je takoj sklenil, da je treba platnice strokovno sneti in jih zaščititi, ter je tudi poskrbel, da so to storili v restavratorskem sektorju Arhiva SRS, ki ga vodi

inž. Nada Majcen. Njemu za prijaznost in dovoljenje, da pergament slikam in obdelam, ter inž. Jedrt Vodopivčevi za izvrstno opravljeno restavratorsko in konservatorsko delo se od srca zahvaljujem.

Danes je pergament očiščen od kleja in zaščiteno. Njegova velikost je 32 × 23,2–24 cm. Recto (r) stran je precej temna in slabo čitljiva, medtem ko je verso (v) stran svetlejša in črke lepo izstopajo,

razen na spodnjem koncu, kjer so nekoliko zabrisane. Slabše se vidi tudi desni rob stolpca na v strani, ker je tam pregib na hrbtu, obenem pa ob hrbtu manjka kos pergamenta zgoraj in spodaj. Prav tako je močno poškodovan spodnji rob, ki je neenakomerno odtrgan, vendar tam ni več besedila. Sam tekst je na r strani v dveh stolpcih

po 27,5 × 8,5–9 cm, v stolpcu je po 36 vrstic, črke so dveh velikosti: po 4 oz. 2 mm, med vrsticami pa je okrog 5 mm presledka. Na r strani vidimo tudi 3 začetnice: V, ki je visok 1,5 cm, B, ki začne berilo, je visok 3 cm in V v začetku evangelija 4 cm. Na v strani vidimo nekoliko povečane rubricirane začetnice stavkov.

Na r strani vsebujeta v stolpcu a prvi dve vrstici konec maše 23. nedelje po binškoštih, na koncu 2. vrstice pa se začenja maša 24. nedelje po binškoštih, ki tudi zaključuje maše svetih časov, za njo sledi najbrž red svete maše. Zaključek ene serije maš je pisec torej izrabil za to, da je poslikal desni stolpec verso strani, spodnji prostor pa za opombo posvetne narave. Zgornja risba je široka 11 cm, zgornji rob je nepravilno nagnjen proti desni in je višji del visok 12,5 in nižji 12 cm. Spodnja slika je visoka 10,3 in široka 10 cm. Zgornja slika predstavlja Jezusa na križu – križ pa na desni strani in spodaj prebija okvir slike. Deščica je pribita na križ postrani in je brez napis. Iz Jezusovih ran lije rdeča kri, rdeče so pobarvani tudi križ v Jezusovi avreoli ter obleki Marije in Janeza. Posebej ekspresivno je naslikana Marija, ki svoje trpljenje izraža z veliko desnico in naprej upognjenimi prsti, medtem ko si Janez z desnico podpira obraz. Spodnja slika prikazuje Jezusa kot Pantokratorja, vendar v zelo dobrodušni drži: glava je nekoliko nagnjena, lica so pobarvana rdeče, rdeča je tudi njegova obleka, brki so črni in le s strani zarisani, medtem ko je brada razdeljena, lasje pa v spodnjem delu lepo kodrasti. Sam nimb je upodobljen s križem z rdečim mrežastim vzorcem, med žarki križa pa so rdeči polkrogi.

Za primer jezika navajam samo besedilo z verso strani, pri čemer pišem zaradi tiskarskih ozirov vse črke v vrstici, okrajšav pa ne razrešujem. Transliteracija je po načelih Staroslovanskega inštituta v Zagrebu: jat je bodisi ě ali ê, kadar se izgovarja kot ja, šta je bodisi ć ali pa šć, djerv je j, redukcijški vokal pa ь ali apostrof.

Title nad okrajšavami opuščam.

uzretъ zmnîe sna čskago gr./.
duća na oblacheъ nbskihъ S
sloju velieju v'veličas/...../
I pošlětъ anjli svoe s g./.../
mъ velieъ trub'nimъ izbě.../
tъ izbrane ego ot četirih/.../
trъ ot konacъ nbsъ daže do kon'c'.../
Ot smokovnice že naučite s'.../ pr'.../
t'či. Egda juže budetъ ve'.../v
ie ee omladilo. vest'ě êk bli
zъ estъ lěto. Tako i vi e'./d
a uzritě vsa siě bivaema
vēste êk blizъ estъ před vra
ti. Амръ glju vmb ne imat pře
iti rodъ sa doiděže vsa si
ě budutъ. Nebo i zmla mimo
idutъ a slvs a moě ne mimo
idutъ. ND MLstvъ budi g'.../ p'.../
iležanemъ nšimъ i ljudi tv
oihъ prinosemъ i mleniemъ pril

ežnimъ vseh' ni sr'ca k tebě o
brati da ot zmlnihъ pohoti s
vobod'ni v nběskihъ želeni
ěhъ přeiděm'. Podai nmъ ml
te gi da žrtvami eže před'
hodimъ da eže v našei misli
lukavo estъ ihъ dar'mi cě
leniemъ da ocestet se. G'.../

Spodnje besedilo pa sem prebral takole:

- (1) Lět' gnh .č.t.n. (1370) tr .g. (4) kada/.../nige
pop jurai v srakvini stoe
- (2) u stga jurě stmu matiju v buk'.../ukatъ a
on'da biše kralъ ugr'
- (3) ski loiš' a v to vrime držaše /.../n' štefanъ
- (4) a biše dobri biškupъ petarъ k'.../ski biše
mar'tinъ pop' v bucih'
- (5) a bihu dobri muži rados'.../t'nik' stipan' tr'
braslav' tre
- (6) dobre svečaše trě t'.../... pomagai amnъ.

Žal je pergament v sredi pomanjkljiv, tako da ostane iz tega besedila marsikaj nejasno. Ni jasno, ali je bila knjiga takrat napisana ali morda prodana za določeno število dukatov, ne ve se, kje je Srakvina, kje so Buci ali Buk'.../. Gotovo pa je, da gre za ogrskega kralja Ludvika I., ki je vladal od 1342 od 1382, in za škofa Petra, ki je bil kr-bavsko-modruški škof od 1361 do svoje smrti, ko ga je 1375 nasledil škof Toma.⁶ Nadaljnje preučevanje tega in drugih sorodnih pergamentov in zgodovinskih virov bo skušalo dati odgovor na ta vprašanja v naslednjih študijah.

Ob tem naj opozorim, da se v rokopisnem oddelku NUK hranita v mapi »Glagolitica« 16/I, Gč 48, dva pergamentna lista Križe 4 in 5, ki ju je našel v Križah pri Tržiču Lovro Pintar in poslal Levstiku. Oba sta iz istega misala, približno iste velikosti (32 × 21,3 oz. 30,6 × 24 cm). Besedilo je na obeh listih v dveh stolpcih, ki sta široka po približno 9 cm, vsebujeta maše na 10. in 11. ter 18., 19. in 20. nedeljo po binškoštih. Paleografska analiza nam pokaže, da gre nedvomno za isti misal, kot je naš iz Nadškofijskega arhiva.

⁶ Hierarchia Catholica Medii Aevi... per Conradum Eubel, ed. altera, Monasterii 1913, knj. I., str. 208.

⁷ O Novakovem misalu glej razpravo M. Pantelić, Prvotiskak glagoljskog misala iz 1483 prema misalu kneza Novaka iz 1368, Radovi Staroslavenskog inštituta, knj. 6, Zagreb 1967; o Bartolu Krbavcu pa iste avtorice – M. Pantelić, Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, Radovi Staroslavenskog inštituta, knj. 5, Zagreb 1964.

Vsekakor imamo opraviti z zelo zanimivimi ostanki misala, ki je nekak vrstnik znamenitega Novakovega misala iz leta 1368, vendar bi po pisavi bil lahko tudi starejši od njega (če je pripis iz 1370 poznejši), obenem pa je predhodnik znamenitega krbavskega prepisovalca Bartola Kravca, ki je deloval že na začetku 15. stoletja.⁷

Pred nas se postavlja še več vprašanj v zvezi s temi odlomki: kako so prišli k nam, od kod in po kakšni poti, kdo jih je uporabljal. Za zdaj je očitno, da je v Sloveniji še več ostankov bogoslužnih knjig, ki izvirajo na Krbavskem, so pa tudi drugi,

kjer je besedilo očitno pripis iz drugih virov, saj je v nekaterih skoraj identično z najstarejšim hrvaškim glagolskim misalom Vatikanskim III. 4 iz začetka 14. stoletja, ki pa je nastal v Omišlju na Krku. Odgovor bomo lahko dobili le po nadaljnjem temeljitem pretresu vseh fragmentov in primerjanju le-teh z drugimi znanimi kodeksi, za katere je znan izvor. Za zdaj sem hotel samo seznaniti javnost s tako izrednim ostankom pisarske umetnosti srednjega veka.

Janez Zor

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Ocene in poročila

Rojstvo slovenskega romana

Matjaž Kmecl, MK, zbirka *Kultura*, Ljubljana 1981, 126 str.

Pojav prvega slovenskega romana kot zapoznelega literarnega dejanja literarna zgodovina pravzaprav doslej ni izčrpala v korelacijah interdisciplinarne povezanosti, niti ni dovolj široko zavzela stališče do Jurčičeve razvejene proze skozi aspekt sočasnega slovenskega pripovedništva. Oboje je zaznal Matjaž Kmecl kot odprta problema ob dosedaj povedanem, ugotovljenem in se je v *Rojstvu slovenskega romana* posvetil tovrstni problematiki okoli Desetega brata. Avtor je že vnaprej na začetku zatrdil, da je eden poglavitnih vzrokov za zapoznelo rojstvo slovenskega romana družbene in zgodovinske narave. Vpogled v evropsko literarno pojmovanje pred polovico 18. stoletja se M. Kmeclju kaže normativno, aksiomatično, s filozofijo status quo. Z meščansko družbo se ta razmerja spremenijo, kar ima vidne posledice tudi v književnosti in subjekt postane temeljna kategorija različnovrstnih literarnih oblik. Ko M. Kmecl mimobežno spregovori o romantični naravi leposlovja, en passant opozori na pogosto šolsko prakso, ki postavlja romantiko na nerealnem. Ker to ni središčnega pomena, se ob takih in sorodnih problemih ne zaustavi s težnjo po širšem razglabljanju. S silovitim razvojem prirodoslovnih ved, tehnologije, industrije vdirajo v literaturo novi ele-

menti, vse to in še druge komponente vplivajo na nastanek realizma. S takega gledišča je razumljivo, da se pri nas šele po marčni revoluciji 1848. razmahne zgodnja pripovedna proza; v taki pozni formaciji slovenskega meščanstva in pa gospodarstva vidi M. Kmecl avtogenezo kot ponovitev filogeneze na literarnem področju. M. Kmecl je s pridom opozoril na zaviralne momente, ki jih je tedaj J. Jurčič moral čutiti: janzenizem, tradicionalno kljubovanje ljubzenski tematiki, opozoriti pa bi veljalo na odsotnost domače prozne prakse. Po drugi strani pa celo Fran Levstik kar ne vidi pravih možnosti za slovenski roman, čeprav se zaveda potrebe po daljši prozi. Jurčič sam je 1866. v *Pomenku o domačih rečeh* tako rekoč pripravil zagovor Desetega brata tako nasproti janzenizmu kot Levstikovemu mnenju. Tako vajejci kot Jurčič ne obupujejo zaradi stanja slovenskega jezika v zvezi z meščanstvom, Jurčič v nasprotju z Levstikom vidi uresničevalno možnost ne glede na pomisleke, dvome in ovire ter si je svest, da je ustvarjalni faktor mnogo pomembnejši in zlasti konkretnější od teoretičnega ali kritičkega.

Šele zatem se je M. Kmecl lotil vprašanj, kaj pomeni v tedanji zavesti roman in kaj predstavlja kot literarno delo. Ni namreč mogoče obiti teh vprašanj, prvo ima z današnjega gledišča zgodovinsko podlago. Kljub dejstvu, da je srednjeevropski prostor imel tradicijo o teoriji romana, pa je močno vprašljivo, če je bila literarnoteoretična zavest prisotna med slovenskimi izobraženci,